

ДОМОГОСПОДАРСТВО В РІЗНИХ ТИПАХ ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ: ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Поняття розвитку економічного світу, так само й домогосподарства – це досить складна теоретична проблема, яка має чимало напрямків вирішення низкою наук: філософії, соціології, економічної теорії, економічної історії. В межах кожної науки сформувалося кілька альтернативних моделей господарського розвитку. Наприклад, економісти вивчають кон'юнктурні коливання, пов'язані з діловим циклом. Спроби періодизації господарського розвитку пов'язуються з кон'юнктурними хвилями різної протяжності: цикли Кітчина, Жюглара, промисловий цикл К. Маркса [1, с. 22, 33 – 34, 464; 2, с. 207 – 208], будівельний цикл С. Кузнеця [3], довгі хвилі М. Д. Кондратьєва [4] та ін. В соціології відомі теорії нерегулярних потрясінь, як, наприклад, теорія „циркуляції еліт” В. Парето або ідея П. Сорокіна [5, С. 333 – 334, 352, 372, 380 – 381, 392] про існування неспрямованих флуктуаційних коливань в економічній, політичній і професійній мобільності та стратифікації, які не мають регулярної періодичності.

Оскільки домогосподарство є органічною складовою загальної економічної та інституційної системи, його динаміку також можливо досліджувати з урахуванням різних концептуальних засад.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання економічної діяльності домогосподарства досліджувалися в різних аспектах: досить вивченими є проблеми споживання та зберігання в домогосподарстві [6; 7, с. 120 – 131; 8; 9], питання власності [10; 11], розподілу доходу [12; 13], становлення ринкових відносин [14; 15] та ін. Але ці дослідження базуються насамперед на традиційному розумінні лінійного суспільного розвитку, хоча в інших сферах економічної науки вже відомі матричний, кластерний, цикловий та інші сучасні підходи. На наш погляд, такі наукові методологічні здобутки можуть бути поширені на вивчення домогосподарства.

Кожна теоретична концепція висуває власне бачення господарської системи, принципи її організації, мету функціонування та склад діючих акторів. **Метою статті** є визначення специфіки діяльності домогосподарства в різних типах економічного порядку з урахуванням еволюції теоретичних моделей, що дозволить отримати об'єктивне наукове бачення цього інституту.

Розуміння особливостей функціонування домогосподарства в різних господарських системах національної економіки буде сприяти формуванню ефективної соціальної політики на рівні держави та підприємства, забезпеченню людського розвитку.

Основні матеріали дослідження. У зв'язку з тим, що домашнє господарство за всіх часів виступало найважливішим учасником економічних відносин суспільства, його вивчення викликало інтерес у представників різних напрямів економічної думки. Ідеї давніх вчених і влади знаходили своє закріплення у релігійних та наукових трактатах, уложеннях юридичних законів, нормах повсякденного життя. Такі ідеї та норми були несистематизованими, мали донауковий характер, але саме вони заклали ідеологічні та ідейні основи сучасних економічних знань.

Общинний характер об'єднання людей стародавнього світу вплинув на їх уявлення про принципи господарювання. У таких суспільствах господарювання було орієнтовано на самозабезпечення, причому кожна родина діяла самостійно і на натуральній основі. Як доводять дослідження антропологів, навіть у скрутних умовах на межі виживання члени таких суспільств не вмирили від голоду. Не зважаючи на те, що наукова думка ще не виокремлювала домогосподарство, саме воно було головним об'єктом її дослідження. Так, античний економічний світогляд зароджувався в період панування общино-родового устрою, заснованого на праці всієї родової общини. Розподіл і споживання продуктів праці також був колективним. Відповідно і навколишній світ пояснювався виходячи з родинних і родових стосунків на рівні домогосподарства.

В період середньовіччя виникли нові проблеми, які потребували наукового осмислення. Крах рабовласництва змінив відношення до фізичної праці. Праця кріпака як відносно економічно самостійного працівника виявилася продуктивнішою, ніж праця раба. Якщо в античному суспільстві спостерігалася презирливе відношення до праці фізичної, то у феодальному суспільстві затвердилася точка зору, що праця є єдиним джерелом засобів існування. Джерелом трудових ресурсів усвідомлювалася економіка окремих сімей, домогосподарств, що поступово займають провідне місце у економічному світогляді. Основним по-

стачальником продукту став феодалний масток, який втілює собою образ домогосподарства.

За часів становлення ринкового економічного порядку категорія домогосподарства отримала нового розуміння. Класична школа формувалась як єдність двох начал: теорії обміну (ринку) та теорії виробництва. Теорія обміну розвивала ідеї ринкового саморегулювання у протидію практиці державного протекціонізму. Теорія виробництва намагалась зрозуміти сутнісну природу багатства. Результатом досліджень першого напрямку стало розуміння економічної самостійності домогосподарства на ринковій арені. Другий напрямок пояснював закони збагачення домогосподарств.

З розвитком товарно-грошових відносин зростає ступінь залучення домогосподарства в економічні процеси. Це відбивається в різних аспектах дослідження домогосподарства представниками провідних напрямків сучасної економічної думки, таких як нова інституційна теорія або в концепції „нової економіки домогосподарства” неокласичного напрямку.

В марксистській теорії історія людства досліджується з погляду формаційного підходу. За Марксом, суспільство пройшло п'ять суспільно-економічних формацій з притаманними їм способами виробництва та трудовими відносинами, які послідовно змінювали одна одну. Отже, пропонується лінійна модель розвитку; всі господарства, зокрема й домашні, проходять однакові стадії: „Візьміть певну ступінь розвитку виробництва, обігу та споживання, і ви отримаєте певний суспільний лад, певну організацію сім'ї, станів або класів” [16, с. 402]. В роботі Ф. Енгельса „Походження сім'ї, приватної власності і держави” [17] доведено, що домогосподарство також послідовно проходить вказані стадії розвитку, віддзеркалюючи в собі головні риси відповідної суспільної формації. У передмові до першого видання „Походження...” надається утилітарне визначення домогосподарства та його ролі. За Енгельсом, „визначальним моментом в історії у кінцевому рахунку є виробництво і відновлення безпосередньо життя.... З одного боку – виробництво засобів до життя: харчів, одягу, та необхідних для цього засобів; з іншого боку – виробництво самої людини, продовження роду. Суспільні порядки, за яких живуть люди певної історичної епохи і певної країни, зумовлені обома видами виробництва: ступенем розвитку, з одного боку – праці, з іншого – сім'ї” [17, с. 5 – 6]. Розвиток родини і домогосподарства пов'язується насамперед з відносинами власності та експлуатації. Зрозуміло, що поведінка домогосподарства в різних типах соціально-економічного устрою має особливості: домогосподарство, що діє в межах централізованої економіки, відрізняється від домогосподарства в ринкових умовах.

Однією з перших альтернатив марксистської концепції суспільного розвитку стало припущення про те, що в історії людства слід виокремлювати три послідовні стадії, відповідно, й типи економічного порядку, – традиційне, індустріальне і постіндустріальне суспільство. Прикладом такого бачення розвитку суспільства і відповідної зміни економічного порядку можна назвати концепцію Д. Белла [18].

До традиційного типу суспільства, який виник в епоху неоліту в процесі аграрної революції, відносять всі докапіталістичні системи. В традиційному суспільстві головними виробничими ресурсами є земля і природна сировина, а вся господарська діяльність домогосподарств прив'язана до землі. Виробництво зосереджено насамперед в окремому домогосподарстві, заснованого головним чином на ручній праці, примітивних технологіях, особистої неекономічної залежності працівників від власника, що володіє землею та іншими засобами виробництва. Таку модель господарювання найчастіше до сьогодні називають архаїчним або традиційним домогосподарством.

Економічний порядок індустріального суспільства суттєвим чином змінює місце інституту домогосподарства в соціально-економічній системі. Вихідним ресурсом у виробництві постають матеріали, що вже пройшли попередню обробку. Велике машинне виробництво витісняє ручну працю та колосально підвищує продуктивність праці. Поглиблення суспільного розподілу праці та розвиток ринкових відносин руйнують натуральний характер домогосподарювання і залучають його до загальної ринкової системи. Внутрішнє домашнє виробництво суттєво скорочується. На фоні розвитку ринку відбувається масова пролетаризація населення, особиста свобода супроводжується відокремленням робітників від засобів виробництва. Домогосподарство перетворюється в постачальника ресурсів, насамперед трудових. Змінюється й характер праці. Виробництво продукту стає масовим і стандартним, спеціалізований робітник виконує уніфіковані операції за допомогою машин. Для такої спеціалізованої праці виникає потреба у суспільній освітній системі. У господарській діяльності знижується орієнтація на традиції, зростає роль експерименту, значно ускладнюються знання. Масове виробництво стимулює стандартне споживання та „масову культуру” за межами домогосподарства. За таких умов домогосподарство за економічними мотивами не тільки делегує підприємствам і державі суто економічні, такі як функції виробництва та забезпечення споживання продуктів і послуг, але й інші свої функції, соціальні, такі як виховання дітей, їх освіту, утримання старих і непрацездатних. Швидка урбанізація населення і формування системи національних держав призводять до заміни

общинних зв'язків громадськими, що змінює соціальну функцію родини та її домогосподарства.

Починаючи з середини ХХ століття розвинуті країни світу починають переходити до третьої стадії – економічного порядку постіндустріального суспільства. Цей період розвитку має різні назви. Іноді його називають „інформаційним” (Д. Ліон), „надіндустріальним” (Р. Арон), „електронним” (М. Морісіма), „програмованим” (А. Турен), „цивілізацією третьої хвилі” (О. Тоффлер), „суспільством ризику” (У. Бек), „глобальним мережевим суспільством” (М. Кастельс), „суспільством послуг” тощо. Головними ресурсами в такому суспільстві стають людські знання й інформація. Виробництво засновано на новітніх комп'ютерних і мікроелектронних технологіях, які дозволяють створювати, обробляти та зберігати великі масиви даних. Розвиток у системі комунікацій призводить до переростання інтернаціоналізації в глобалізацію. Зміни в структурі виробництва (скорочення добувних галузей, сільського господарства та значне зростання частки сфери послуг) впливають на структуру зайнятості населення, характер праці, вимоги до освіти [19; 20]: більше половини населення працює в сфері послуг – „виробничих” (фінансових, банківських, торговельних, програмних, науково-консультаційних) та „невиробничих” (наука, культура, освіта, охорона здоров'я, туризм); з'являються нові форми гнучкої зайнятості. Деіндустріалізація супроводжується дезурбанізацією населення, починається зворотній відтік мешканців з великих міст, їх розосередження в приміській та сільській місцевостях.

Все це впливає не тільки на зміну зв'язків між ринком та домогосподарством, а й на перерозподіл ресурсів в самому домогосподарстві. Значна кількість послуг домогосподарств зі споживання або відтворення передається стороннім агентам – ринковим постачальникам таких послуг. Одночасно відбувається помітне оновлення технологічної бази домашнього господарювання, з'являються нові механізми, технології, комп'ютеризується побутова техніка. Змінюється роль домогосподарств як постачальників ресурсів. На основі електронних засобів комунікації домогосподарства втягуються в новітні інформаційні системи, освоюючи нові професійні зв'язки. Для багатьох професій поступово зникає різниця між домом та офісом. Одночасно з розвитком системи комунікацій зростає контроль за діяльністю домогосподарств з боку суспільства, громади та великих компаній (наприклад, банків).

Попри всі прогресивні зміни домогосподарство залишається на економічній арені протягом всього часу існування людства. Воно посідає суттєві позиції не тільки у відсталих, а й у розвинутих країнах. Ще в

середині минулого століття очікувалося, що розвиток сфери послуг призведе до усупільнення домашньої економіки, але залежність виявилася не настільки лінійною. Звісно, суттєва частка хатніх послуг змістилася у ринкове середовище. Але з розвитком сфери суспільних послуг в розвинутих країнах зросла кількість деяких послуг, що перемістилися з ринкового сектору назад до домогосподарства (наприклад, послуги пральні). Інші, такі, як виховання дітей, завжди мали переважно родинний характер.

Деякі теоретичні питання, наприклад, розуміння неринкової домашньої зайнятості як праці, домашнього господарювання – як форми виробництва, мають концептуальне значення для розвитку економічної теорії. Досить розповсюдженим є розуміння суспільного прогресу через розвиток ринкових відносин. Те, що відбувається у домашньому господарстві, нерідко вважається продовженням, наслідком закономірностей суспільного матеріального виробництва і ринка. Але ринкова парадигма має свої об'єктивні обмеження. На фоні суспільного і технологічного прогресу, не зважаючи на нові форми, зміни структури та ролі, домогосподарство зберігає свою основну суть, залишаючись у певному сенсі консервативною економічною структурою. Якщо визнати, що сфера економіки ширша ринкового господарства, то й ринкову зайнятість можна розглядати як продовження економічної політики домогосподарства. Саме виходячи зі своїх власних потреб, домогосподарство або діє на засадах натурального господарювання, або включається до ринкових відносин. А тому саме існування ринкової системи є результатом спільних економічних рішень домогосподарств. Тобто ринок як суспільна система є похідною економічного вибору домогосподарств, а не навпаки, як це часто розуміють.

Як і теорія Маркса, концепція постіндустріалізму розуміє прогрес суспільства лінійно, підходячи до еволюції зі стадіальних позицій. Таке бачення прогресу та розвитку досить розповсюджене: мова йде, наприклад, про десять епох Ж. Кондорсе або про п'ять стадій У. Ростоу, концепціях „дезорганізованого капіталізму” С. Леша і Дж. Уррі, теоріях конвергенції та модернізації [21; 22]. За стадіальною концепцією еволюції лежить ідея загального прогресу та поступального руху, яку можна застосувати для дослідження окремих елементів системи. В період пострадянських перетворень з'явилося чимало вітчизняних та зарубіжних досліджень місця й ролі домогосподарств в умовах перехідної економіки [14; 23; 24; 25; 26].

Вивчення динаміки поведінки окремих економічних суб'єктів, зокрема, й домогосподарства, може базуватися на концепціях матричного розвитку. Прикладом можна назвати теорію світ-економіки за

Ф. Броделем [27] і розробки його теоретичного спадкоємця І. Валлерстайна [28]. Матричний підхід відомий і на пострадянському науковому просторі [29], але він ще не застосовувався до аналізу домогосподарства. Відомі й інші моделі господарювання, серед яких виокремлюються моделі паралельного та циклічного розвитку.

В історії людства є чимало господарських явищ, які не можуть бути розглянуті з позиції лінійного розвитку. Багато століть, а іноді й тисячоліть, існують господарські уклади, які майже не змінюються в різних економічних стадіях або формаціях, наприклад, селянське господарство. Його функціонування докладно вивчав А. В. Чайанов, який вказував на особливе місце селянських господарств в економічній системі [30]. Їх неможливо визначити ані капіталістичними або соціалістичними, ані глобальними або індустріальними. Як правило, такі уклади називають „патріархальними” або „архаїчними”. Такі форми часто локальні, не займають перші позиції, а тому залишаються поза увагою дослідників. Якщо їх розглядати з позиції лінійного прогресу, то вони приречені на поступове вимирання, але вони не тільки не вмирають, а й діють досить ефективно. Більш того, в умовах нестабільного економічного середовища (перехідної економіки, кризи) їх частка зростає. За результатами досліджень Т. Шаніна, „маргінальні форми”... не скорочуються, фактично масштаби економічної діяльності, що здійснюються поза домінуючими системами і відповідної політекономічної логіки, зростають.” [31, с. 110]. Можливо, саме такою „несистемною” формою господарства є домогосподарство в цілому. Тому дослідження інституту домогосподарства буде неповним без вивчення його розвитку з позицій нелінійної еволюції.

Одним з напрямків нелінійного бачення історії стало виокремлення двох цивілізаційних гілок – східної та західної. Розвиток останньої досить широко поданий наведеними вище концепціями. Особливості реалізації суспільних зв'язків та відносин на Сході дозволяють говорити про існування так званого азіатського способу виробництва [32]. Приватна власність на землю та інші засоби виробництва в такому суспільстві майже не сформована, панує суспільна власність у формі державної та общинної. Розпорядження власністю узурповано чиновниками, тому особисте багатство людини зумовлено її місцем в бюрократичній ієрархії. Соціальна структура має кастовий характер. Держава грає ключову роль в регулюванні всіх базових умов господарювання, є головним економічним суб'єктом, якій панує в економічній та суспільній сфері. Така система суспільних відносин суттєво обмежує економічну роль та

місце домогосподарства. Держава істотно впливає на діяльність та існування домогосподарств, здійснюючи тотальний контроль над прибутками та витратами, освітою, родинними відносинами, відтворенням населення та умовами його життя.

Особливості відносин домогосподарства та держави в умовах східного деспотизму та західної цивілізації докладно вивчив К. Полані, висунувши теорію формування економічних та соціальних зв'язків на основі відносин реціпроктності та редистрибуції [33]. Теорія реціпроктних взаємодій виявилася досить плідною та затребуваною при подальшому вивченні домогосподарства і суспільства в зарубіжних дослідженнях [34; 35; 36; 37; 38], але майже не згадується у вітчизняних роботах. В той же час функціонування українських домогосподарств на пострадянському просторі характеризується ознаками моделі східного типу хазайнування: значний вплив держави, відсутність реальних економічних свобод, залежність від бюрократичної системи, незрілість правового регулювання тощо. Це означає необхідність врахування цих особливостей в інституційних перетвореннях, реалізації економічної та соціальної політики щодо домогосподарств України.

Висновки. Таким чином, зі зміною соціально-економічного порядку організації суспільного життя змінюється й місце домогосподарства. Об'єктивне ускладнення соціально-економічної системи призводить до розвитку і зміни наукових моделей. Тому дослідження домогосподарства має базуватися на комплексному методологічному підході, якій охоплює різні теоретичні концепції. Це визначає можливість дослідження особливостей функціонування домогосподарства в різних господарських системах як складного соціально-економічного феномену, пояснити зміну його ролі. Зокрема, розуміння домогосподарства як системоутворюючого інституту, що здійснює раціональний вибір виходячи з власних інтересів, дозволяє визначити інституційну систему як похідну від економічних рішень домогосподарств. З іншого боку, домогосподарство є особливим економічним суб'єктом, якій функціонує протягом всієї історії людства, тому його діяльність доцільно вивчати за допомогою теорій нелінійного розвитку.

Література

1. **Маркс К.** Капитал. Критика политической экономии. Т.1. Процесс производства капитала / Карл Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 23. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1960. – 920 с.
2. **Маркс К.** Капитал. Критика политической экономии. Т. 2. Процесс обращения капитала / Карл Маркс. – Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 24.

- М. : Изд-во полит. лит-ры, 1961. – 657 с. 3. **Меньшиков С. М.** Длинные волны в экономике / С. М. Меньшиков, Л. А. Клименко – М. : Международные отношения, 1989. 4. **Кондратьев Н. Д.** Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 1989. 5. **Сорокин П. А.** Социальная стратификация и мобильность / П. А. Сорокин // Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество. – М. : Политиздат, 1992. 6. **Вдовиченко А.** Визначення детермінантів заощаджень та споживання населення України на основі емпіричного дослідження / А. Вдовиченко // Економіка України. – 2009. – № 9. – С. 40–45. 7. **Зухба О. М.** Домогосподарство та споживання: методологія міждисциплінарного соціоекономічного дослідження / О. М. Зухба // Соціоекономіка : збірник наук. праць. – 2010. – С. 120 – 131. 8. **Коцьо О. Я.** Емпіричний аналіз впливу асиметрії статистичної інформації щодо регіонального споживання домогосподарств України на точність прогнозів / О. Я. Коцьо // Актуал. пробл. економіки : наук.-економ. журн. – 2009. – № 12. – С. 200 – 209. 9. **Михеев Д.** Потребности и потребление в постсоциалистической экономике / Д. Михеев // Общество и экономика. – 2004. – № 4. – С. 144 – 152. 10. **Зухба Е. Н.** Институт домохозяйства в системе отношений собственности / Е. Зухба // Наукові праці Донецького нац. тех. ун-ту. Серія: економ. – Вип. 36-1 (128). – Донецьк, ДонНТУ, 2009. – С. 28 – 34. 11. **Кичко І. І.** Економічна функція власності у забезпеченні особистих потреб населення / І. І. Кичко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 7 (98). – С. 26 – 32. 12. **Баланда А.** Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи та суспільства / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 5. – С. 3 – 7. 13. **Зухба Е. Н.** Институциональные контуры распределения доходов домохозяйства / Е. Зухба // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. – К. : КНЕУ, 2010. – 532 с. – С. 168 – 179. 14. **Литвак М. Л.** Роль домогосподарств у ринкових перетвореннях / М. Л. Литвак // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. Вип. 66 – 67. – К. : Вид.-полігр. центр „Київський університет”, 2003. – С. 74 – 75. 15. **Олейник А.** Домашние хозяйства в переходной экономике: типы и особенности поведения на рынке / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1998. – №12. 16. **Маркс К.** Письмо П. В. Анненкову, 28 декабря 1846 г. / Карл Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – в 50 т. – 2-е изд. – Т. 27. – 1962. 17. **Энгельс Ф.** Походження сім'ї, приватної власності і держави / Фрідріх Енгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Твори. – Т. 21. 18. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. 19. **Зухба О. М.** Освіта та розвиток людського капіталу як складова інноваційності в епоху економіки знань / О. Зухба // Вісн. Нац. тех. ун-ту „Харківський політехнічний інститут”: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ „ХПІ”. – 2011. – № 7 – 1'2011. – С. 44 – 52. 20. **Зухба Е. Н.** Образование как ключевая компонента процесса формирования человеческого капитала инновационного типа / Е. Зухба // Инновационное развитие экономики России: институциональная среда : Четвертая международная научная конференция; Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, Экономический факультет; 20–22 апреля 2011 г. Сборник статей: Том 2 / Под ред. В. П. Колесова, Л. А. Тутова. – ММАКС Пресс, 2011. – с. 563 – 571. 21. **Гелбрейт Дж.** Новое индустриальное общество / Дж. Гелбрейт. – М. : Прогресс, 1969. 22. **Фукуяма Ф.** Конец истории? / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 134 – 148. 23. **Лучкина Л. С.** Доходы и расходы домашних хозяйств в странах Центральной и Восточной Европы / Л. Лучкина // Труд за рубежом. – 1999. – № 4. – С. 13 – 26. 24. **Михеев Д.** Потребности и потребление в постсоциалистической экономике / Д. Михеев // Общество и экономика. – 2004. – № 4. – С. 144 – 152. 25. **Можайкина Н. В.** Уровень жизни домохозяйств в трансформационной экономике / Н. В. Можайкина // Вісник Харк. націон. ун-та Серія економічна. – 2003. – № 608. – С. 24. 26. **Олейник А.** Домашние хозяйства в переходной экономике: типы и особенности поведения на рынке / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1998. – № 12. 27. **Бродель Ф.** Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV – XVIII вв. Т. 3 Время мира / Ф. Бродель. – М. : Прогресс, 1992. 28. **Валлерстайн И.** Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн. – СПб. : Университетская книга, 2001. 29. **Кирдина С. Г.** X- и Y-экономики: институциональный анализ / С. Г. Кирдина. – М. : Наука, 2004. – 256 с. 30. **Чаянов А. В.** К вопросу теории некапиталистических систем хозяйства // Крестьянское хозяйство. Избранные труды / А. В. Чаянов. – М. : Экономика, 1989. 31. **Шанин Т.** Формы хозяйства вне систем / Т. Шанин // Вопросы философии. – 1990. – № 8. – С. 110 – 115. 32. **Witfogel K.** Oriental Despotism: A Comparative of Total Power. New Haven: Yale University Press, P. 438 – 441. 33. **Великая трансформация Карла Поланьи: прошлое, настоящее, будущее /** под ред. проф. Р. М. Нуреева. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 406 с. 34. **Ашкеров А. Ю.** Антропология и экономика обмена / А. Ю. Ашкеров // Социологический журнал. – 2001. – № 3. 35. **Барсукова С. Ю.** Сетевая взаимопомощь российских домохозяйств: теория и практика экономики дара / Светлана Юрьевна Барсукова // Мир России. – 2003. –

№ 2. 36. **Бессонова О. Э.** Институты раздаточной экономики в России: ретроспективный анализ / Ольга Бессонова. – Новосибирск : ИЭ и ОПП СО РАН, 1997. – 72 с. 37. **Экономическая социология:** Новые подходы к институциональному и сетевому анализу / составитель и научный редактор В. В. Радаев. – М. : РОССПЭН, 2002. 38. **Якубович В.** Институты, социальные сети и рыночный обмен: подбор работников и рабочих мест в России // *Экономическая социология: Новые подходы к институциональному и сетевому анализу* / Составитель и научный редактор В. В. Радаев. – М. : РОССПЭН, 2001.

Зухба О. М. Домогосподарство в різних типах економічного порядку: еволюція теоретичних моделей

Статтю присвячено визначенню специфіки функціонування домогосподарства в різних типах економічного порядку. Досліджено еволюцію теоретичних моделей господарювання на рівні домашньої економіки, що дозволяє отримати об'єктивне наукове бачення цього інституту. Дослідження показує роль і місце домогосподарства в економічній системі у відповідності з поглядами різних наукових шкіл.

Ключові слова: домогосподарство, економічний порядок, історія економічної думки.

Зухба Е. Н. Домохозяйство в разных типах экономического порядка: эволюция теоретических моделей

Статья посвящена определению специфики функционирования домохозяйства в различных типах экономического порядка. Исследована эволюция теоретических моделей хозяйствования на уровне домашней экономики, что позволяет получить объективное научное видение этого института. Исследование показывает роль и место домохозяйства в экономической системе в соответствии с трактовками разных научных школ.

Ключевые слова: домохозяйство, экономический порядок, история экономической мысли.

Zukhba E. M. The Household in Different Types of Economic Order: the Evolution of Theoretical Models

The article is devoted to defining the specific forms of households functioning in different types of economic order. The evolution of household's theoretical models gives opportunity to get an objective scientific vision of this Institute. Research shows role and place of the households in the economic system in accordance with various schools of science.

Key words: household, the economic order, the history of economic thought.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2013

Прийнято до друку 30.08.2013